

COMITE DE L'UNION AFRIQUAINE TURQUIE

Burhanettin **Duran**

bduran@setav.org

TÜRKİYE'NİN AFRİKA VİZYONU

TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DA OSMANLI DÖNEMİNE KADAR UZANAN KÖKLÜ GEÇMİŞİ BULUNSA DA KİTADAKİ AKTİF VARLIĞI OLDUKÇA YENİ. ARAP KÜLTÜRÜNÜN DAHA BASKIN OLDUĞU KUZAY AFRİKA'DA DAHA GÜÇLÜ İLİŞKİLERE SAHİP OLAN TÜRKİYE, SAHRAALTI AFRİKA İLE YENİ TANIŞMAKTA VE KENDİSİNİ YENİ TANITMAKTADIR. ANCAK TÜRKİYE'NİN KİTAYA "BİRLİKTE KAZANMA" ODAKLI, İNSANI TEMEL ALAN, EŞİTLİKÇİ VE ADİL YAKLAŞIMI KİTA ÜLKELERİ TARAFINDAN DAHA ÖNCE HİÇ KARŞILAŞILMAMIŞ BİR TARZ OLARAK ÖNE ÇIKIYOR.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2014'te Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da düzenlenen II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde
(Kayhan Özer/AA, 24 Kasım 2014)

2000'lerin başında "umutsuz kıta" olarak ifade edilen Afrika'nın küresel sistemdeki önemi giderek artıyor. Afrika'ya yönelik doğrudan yabancı yatırımlar, 2002'de 15 milyar dolar seviyesinden 2019'da 47 milyar dolara yükselerek üç katına; kıtada demokratikleşen ülke sayısı iki katına çıktı. Reform gerçekleştiren ülkelerin sayısında da ciddi bir artış var. Dolayısıyla bütün dinamikleriyle beraber değerlendirildiğinde Afrika'nın "umutsuz kıta" imajı, son 20 yılda değişim geçirerek, gelecek vadeden bir "yükselen yıldız" görünümüne dönüştü. 2020 verilerine göre dünyada en hızlı büyüme gösteren 10 ülkeden 7'si Afrika'da bulunuyor. Yeraltı zenginlikleri, genç nüfusu ve pazar fırsatları ile kıta, küresel güçlerin ekonomik rekabetini çekiyor.

Ekonomik, siyasi, diplomatik, kültürel, kalkınma, insani, sosyal, enerji, savunma ve terörle mücadele gibi alanlarda küresel aktörlerin yanı sıra bölge dışı aktörlerin Afrika'ya ilgisi artmış durumda. Bu durumun kıta için hem bir avantaj hem de dezavantaj oluşturduğu söylenebilir. Zira, kıta bir bütün olarak kolonyal geçmişin kötü hatıralarının ve ağır mirasının izlerini taşıyor. Afrika, geleneksel anlamda sömürgecilik geçmişi olmayan ülkelerin varlığı ile iş birliklerini ve alternatiflerini çeşitlendirerek post-kolonyal dönemde, geçmişteki bağlarından sıyrılmaya çalışıyor. Öte yandan bu durumun ortaya çıkardığı bir de risk var. Kolonyal bağlarını kopararak yeni alternatifler oluşturma gayreti içinde olan kıta ülkelerinde, kısa vadede olumlu etki olarak görülen birçok husus, uzun vadede ağır yükümlülüklerin altına girme ve neo-kolonyalizmin olumsuz etkileriyle karşılaşma riski taşıyor. Özellikle Çin ve Rusya'nın kıtaya ilgisi bu bağlamda eleştiriliyor.

Post-Kolonyal dönemde Afrika'ya Bakış

Geçmişte maruz kaldığı sömürgecilikten kaynaklı olarak "kıtlık, su sorunları, yoksulluk, iç savaş, insani krizler, felaketler" ile akla gelen "kara kıta" imajına sahip Afrika, potansiyelinin fark edilmesi ile 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bu imajlarından kurtulmaya başladı. Küresel sistemdeki dönüşümün belki de en büyük etkisi Afrika'da tecessüm ediyor. Ancak yaşanan bu dönüşüm Afrika açısından tam olarak tatmin edici değil.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan siyasi düzen ile dünyanın kaderi beş ülkenin insafına bırakıldı. Birleşmiş Milletler

 Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye-Afrika 3. Ekonomi ve İş Forumu'na katıldı. (TCCB-Murat Çetinmühürdar/AA, 22 Ekim 2021)

Türkiye'nin Afrika'da yürüttüğü insan odaklı girişimler ve kalkınmaya yönelik politikaları, zaman içinde oluşan karşılıklı güven ile ekonomik, teknolojik ve askeri iş birliklerine dönüştü, kıtadaki çeşitli sorunların çözümünde, Ankara'nın arabuluculuk rolleri almasına kadar vardı. Türkiye'nin uyguladığı politikaların Batı ve Rusya ile Çin'in yaklaşımından farklı olduğunu gören Afrika ülkeleri, Türkiye'yi artık "üçüncü bir alternatif" olarak görüyor ve sadece zihinlerinde değil; kalplerinde de farklı bir yere yerleştiriyor.

(BM) Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Amerika, Avrupa ve Asya kıtalarında yer alıyor. Günümüzde BM Genel Kurulu'nda yer alan 193 ülkenin 54'ü Afrika'da yer almasına rağmen, Afrika'nın, dünyanın ve özellikle kıtanın kaderini etkileyecek konularda söz hakkı oldukça sınırlı. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında Afrika'nın temsil edilmemesi, küresel sistemdeki adaletsizliği açık bir şekilde ortaya koyuyor. Afrika'da değişim yönünde yapılan çağrıların görmezden gelinemeyeceği bu dönemde, kıtada etkisini giderek artıran Türkiye, Afrika'nın dünyadaki sesinin daha fazla duyulması için en fazla çaba gösteren ülke.

Post-kolonyal dönemde dikkat edilmesi gereken önemli sorunlardan birisi, Afrika'nın homojen bir bütün hatta tek bir ülke gibi değerlendirilmesidir. Benzer özellikler barındırsa da 54 ülkenin bulunduğu, yüzlerce farklı kültürün yaşandığı ve dilin konuşulduğu, yüzlerce etnik kökenin olduğu, farklı coğrafyalara, kaynaklara ve yaşamışlıklara sahip olan kıta, her bölge, alt-bölge ve ülke açısından ayrı olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda Kuzey Afrika, Doğu Afrika, Batı Afrika, Güney Afrika, Sahel Kuşağı gibi kıtanın alt bölgesel sistemleri çok farklı parametrelere sahiptir. Dolayısıyla Afrika'ya yönelik değerlendirmelerde veya atılacak politik adımlarda farklı yapıların dikkate alınması oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Afrika'da Osmanlı dönemine kadar uzanan köklü

Bütün dinamikleriyle beraber değerlendirildiğinde Afrika'nın "umutsuz kıta" imajı, son 20 yılda değişim geçirerek, gelecek vaat eden bir "yükselen yıldız" görünümüne dönüştü. 2020 verilerine göre dünyada en hızlı büyüme gösteren 10 ülkeden 7'si Afrika'da bulunuyor. Yeraltı zenginlikleri, genç nüfusu ve pazar fırsatları ile kıta, küresel güçlerin ekonomik rekabetini çekiyor.

geçmişini bulursa da kıtadaki aktif varlığı oldukça yeni. Arap kültürünün daha baskın olduğu Kuzey Afrika'da daha güçlü ilişkilere sahip olan Türkiye, Sahraaltı Afrika ile yeni tanışmakta ve kendisini yeni tanıtmaktadır. Ancak Türkiye'nin kıtaya "birlikte kazanma" odaklı, insanı temel alan, eşitlikçi ve adil yaklaşımı, kıta ülkeleri tarafından daha önce hiç karşılaşılmamış bir tarz olarak öne çıkıyor.

Aslında Türkiye 1990'lardan itibaren, Afrika'ya açılmanın öneminin farkındaydı. Ancak dönemin ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları, bu farkındalığın somut ve iddialı politikalara dönüşmesine engel oldu. AK Parti döneminde 2005'i "Afrika Yılı" ilan ederek başlatılan açılım politikası, 16 yılda "pro-aktif ortaklık" düzeyine ulaştı. Bu süreçte Türkiye'nin Afrika'da yürüttüğü insan odaklı girişimler ve kalkınmaya yönelik politikaları, zaman içinde oluşan karşılıklı güven ile ekonomik, teknolojik ve askeri iş birliklerine dönüştü, kıtadaki çeşitli sorunların çözümünde, Ankara'nın arabuluculuk rolleri almasına kadar vardı. Türkiye'nin uyguladığı politikaların Batı ve Rusya ile Çin'in yaklaşımından farklı olduğunu gören Afrika ülkeleri, Türkiye'yi artık "üçüncü bir alternatif" olarak görüyor ve sadece zihinlerinde değil, kalplerinde de farklı bir yere yerleştiriyor.

Türkiye'nin Doğu Afrika'da başlayan Afrika yolculuğu artık kapasitesiyle orantılı olarak Batı Afrika'da, Sahel Kuşağı'nda ve Güney Afrika'da da güçlenerek devam ediyor. Nitekim Afrika'nın farklı bölgelerinde yaşanan gelişmelerin, kıtayı ve küresel sistemi etkilemesi söz konusu. Türkiye, sömürcülüğün mirası olarak kıtada devam eden iç savaşlarda, ayrılıkçı hareketlerde ve etnik çatışmalarda, ilgili ülkelerin iç işlerine karışmıyor. Meşruiyette sahip yönetimlerin yanında durarak geliştirdiği silah sistemlerini, Batıdan farklı olarak, ağır şartlar öne sürmeden, talep eden ülkelere kolaylıkla tedarik edebiliyor. Bu kapsamda Libya, Somali, Tunus, Ruanda, Fas, Güney Afrika, Etiyopya, Senegal

ve Burkina Faso gibi çok sayıda ülke Türk savunma sanayine duydukları ilgiyi gerek Türkiye'yi ziyaret ettiklerinde gerekse Türk muhataplarıyla kendi ülkelerinde görüştiklerinde sıklıkla dile getiriyor. Bu ilginin yüksek olmasının en büyük sebebi ise Türkiye'nin uzun yıllardır mücadele içinde olduğu terör örgütlerinden kaynaklı tecrübeleri ve etkili çözümleri tereddüt etmeden kıta ülkeleriyle paylaşması. Ayrıca Batılı ülkelerin vekalet savaşları üzerinden kıtada oluşturdukları istikrarsızlıktan faydalanarak, ekonomik ve stratejik amaçlarına ulaşma çabaları ve Türkiye'nin buradaki kendine özgü yaklaşımı arasındaki fark da bütün kıta ülkeleri tarafından biliniyor.

"Afrika'nın Sorunlarına Afrikalı Çözümler" Üretmek

Yakında Afrika'da 44. büyükelçiliğini açacak olan Türkiye, kıtada en fazla büyükelçiliği bulunan Fransa, ABD ve Çin'den sonra dördüncü ülke. AK Parti döneminde Türk dış politikasında yaşanan vizyoner değişimin en belirgin yansımalarından birisi Afrika'da göze çarpıyor. Ankara'daki Afrika ülkelerinin büyükelçilik sayısının 2008'de 10 iken 2021'de 37'ye yükselmesi de kıtanın Türkiye'nin ilgisini karşılıksız bırakmadığını gösteriyor.

Afrika'da her boyutta güvenli bir gelecek inşaatı için güçlü, dinamik, girişimci ve insani diplomasinin temel alındığı Türk dış politikasında, bölgelere ve ülkelere göre farklı perspektifler söz konusu. Bu farklı perspektiflerin nedeni, ülkelerin etnik yapılarının ve dinamiklerinin, dolayısıyla nevi şahsına münhasır özelliklerinin dikkate alınmasıdır. Türkiye'nin Afrika vizyonu, genel olarak insani, ekonomik, siyasi ve askeri temeller üzerine inşa edilmektedir. Bu vizyonu birlikte kazanma odaklı, kolonyalizm ve neo-kolonyalizm karşıtı, barış ve istikrardan yana ve eşit ve adil iş birliği temelinde nitelemek mümkündür. Bu nitelikler "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" bulma perspektifine oldukça uygundur.

Doğu Afrika özelinde Somali, Türkiye'nin kıtaya etkili bir şekilde girmesinde ilk ve önemli bir adımdı. Zira Türkiye, Somali üzerinden kıtaya ve uluslararası topluma kapasitesini gösterdiği adımları atarak, oyun kurucu aktörler arasında olacağını işaretlerini vermişti. Bugün Somali'den yola çıkarak Fransız etkisinin yoğun olduğu Batı Afrika'da, Arap Baharı ve Doğu Akdeniz bağlamında çeşitli aktörlerin olduğu Kuzey Afrika'da, sürekli darbelerle öne çıkan, zengin enerji kaynaklarına sahip ve terörle mücadele içinde olan Sahel Kuşağı'nda ve Sahraaltı Afrika'da, önemli ticari ortaklarının bulunduğu Güney Afrika'da, Türkiye etkisini ve varlığını vizyoner dış politikası ile geliştiriyor. Dünya siyasetinde Afrika'nın sesini daha fazla duyurabilmek için "birlikte daha adil bir dünya" mesajına kıtadan daha fazla destek gelmesi söz konusu.

Gelecek beş yıl için Afrika ile iş birliği alanlarına yön verecek olan 17-18 Aralık'ta İstanbul'da düzenlenecek "3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi" ile Türkiye'nin Afrika'ya yönelik vizyonunun çerçevesi daha somut şekilde ortaya koyulacak. Ayrıca bu zirvenin öncüsü olarak Ekim'de yine İstanbul'da gerçekleştirilen Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu ile ekonomik açıdan ele alınan ilişkilerin derinleşmesi ve genişlemesi de söz konusu olacak.

Karşılıklı Olarak Artan Sorumluluklar

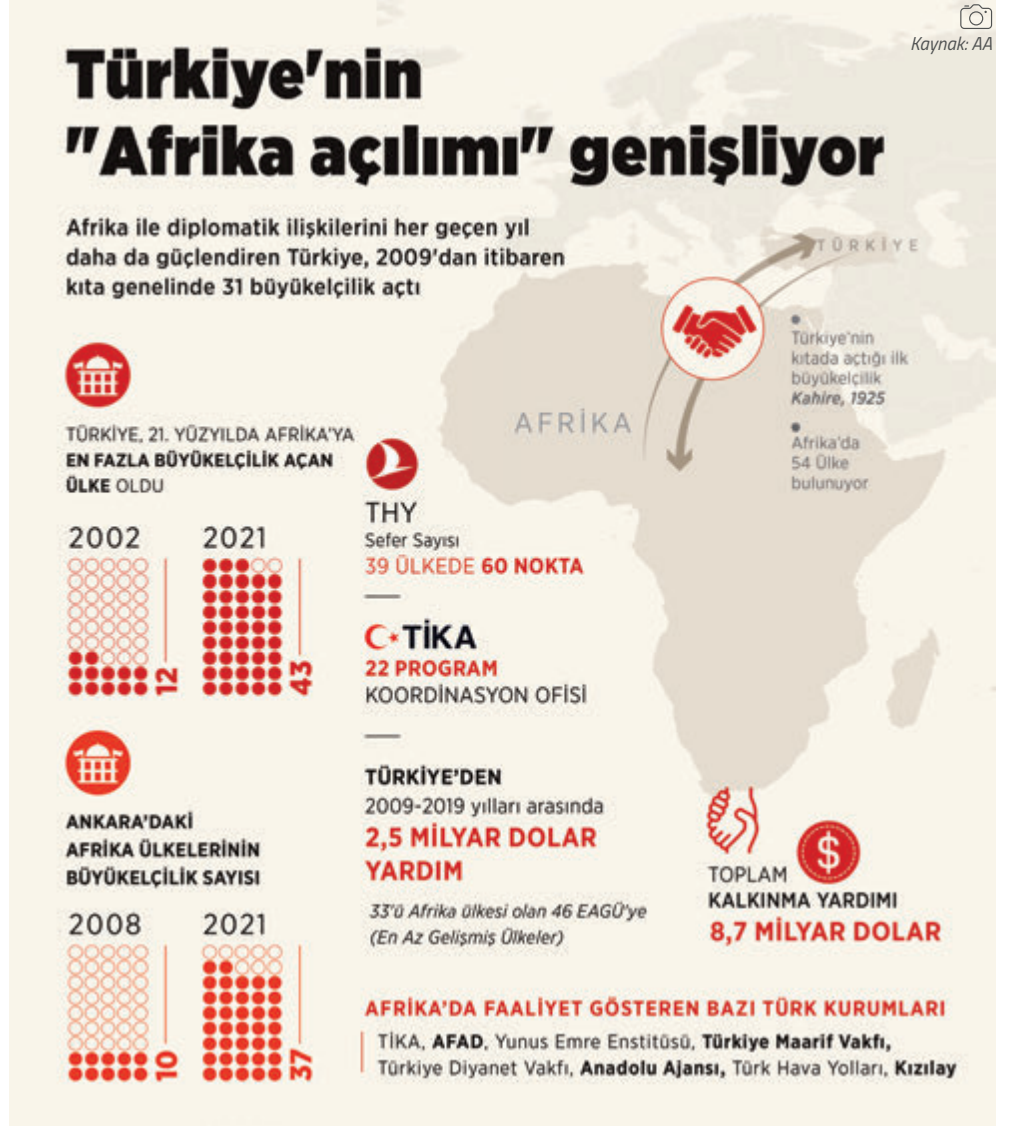
Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerindeki ilerleme karşılıklı siyasi ve ekonomik kazanımlar getirmekle kalmıyor aynı zamanda karşılıklı olarak sorumlulukları da artırıyor.

Türkiye şimdiye kadar Afrika'da ülkelerin iç işlerine karışmama-ya özen gösteren ve gerginliği azaltıcı politikaları önceleyen bir tavır gösterdi. Bu nedenle ülke içi ve bölgesel sorunlara yönelik arabuluculuk rolü üstlenebilmesi kolay oldu. Sorunların çözümüne

yönelik atılmış olduğu adımlarda, aktörler arasındaki dengeyi kurmakta başarılı oldu. Örneğin Somali ile Somaliland arasında veya Sudan'la Etiyopya arasındaki sorunlarda arabuluculuk rolü üstlendi. Ancak Afrika ülkeleriyle ilişkiler genişleyip derinleşirken, hassas dengeler içeren konularda Türkiye'nin sorunlara doğrudan taraf olabilecek duruma gelmesi veya getirilmek istenmesi ihtimali bulunuyor. Bu durum ise Türkiye'nin Afrika vizyonunun gelişiminde bazı olumsuzluklar ortaya çıkarabilir. Türk devlet aklının, potansiyel riskler konusunda dikkatli olması ve bunları bertaraf etmesi önem arz ediyor.

Bir diğer riskli alan Afrika'da Türk savunma sanayii ürünlerine artan ilgiyle ilişkili. Son dönemde sınırları içinde çeşitli sorunlar yaşayan ülkeler başta olmak üzere, güvenliklerini sağlamak için Türk SİHA'ları ve çeşitli savunma sanayii ürünlerine ilgi gösteren Afrika ülkeleri bulunmakta. Bu ilgi Türkiye açısından önemli bir ekonomik ve siyasi avantaj sağlıyor. Ancak kıtada ve küresel sistemde Türkiye'nin yaptığı atılımlardan rahatsız olan aktörler de bulunuyor. Bu aktörler ne Türkiye'nin kıtadaki etkisinin artmasını ne de Türk savunma sanayii ürünlerinin kendi pazarlarını kapmasını istiyor. Bu nedenle Afrika ülkelerinin Türk savunma sanayii ürünlerini çatışma bölgelerinde kullanmalarını sorunsallaştırmaları ve gündemin üst sıralarına taşımaları ihtimali bulunuyor. Bu durum, Türkiye'nin siyasi ve askeri açıdan artan etkisini sadece Afrika'da değil diğer bölgelerde de sınırlandırmak için bir araç olarak kullanılmasına yol açabilir. Bu noktada tarafların süreçte karşılıklı sorumluluklarını göz ardı etmeden adım atmaları olası riskleri minimize edecektir.

Ekonomik ilişkiler bağlamında ise ticari fayda karşılıklı olarak artarken bu durumun tek seferlik bir ilişki olmaktan ziyade süreklilik arz etmesi önemli. Türkiye'nin kıtaya yaklaşımı bu açıdan bir avantaj oluşturuyor. Ancak kıta ülkeleriyle ticari faaliyette bulunan şirketlerin Afrika ülkeleriyle

Afrika'da her boyutta güvenli bir gelecek inşası için güçlü, dinamik, girişimci ve insani diplomasinin temel alındığı Türk dış politikasında, bölgelere ve ülkelere göre farklı perspektifler söz konusu. Bu farklı perspektiflerin nedeni, ülkelerin etnik yapılarını ve dinamiklerini, dolayısıyla nev-i şahsına münhasır özelliklerini dikkate alınmasıdır.

uzun vadeli ilişkiler geliştirmek yerine kısa vadeli kar maksimizasyonunu gözetmesi bir risk unsuru. Dolayısıyla bu alanda mümkün mertebede sürdürülebilir ve uzun vadeli ilişkileri amaçlayan bir perspektife sahip olunması gerekiyor. Türkiye'nin Afrika'ya "açılım" aşamasını çoktan geçtiği ve uzun vadeli, iyi koordine edilen politikalara ihtiyaç duyduğu açık. Afrika'da TİKA'dan Diyanet ve Maarif Vakfına kadar çok sayıda kurumu bulunan Türkiye'nin daha entegre politikalara yönelmesi uygun olacak. "Birlikte kalkınma" projelerinden "ortak güvenlik/savunma" zeminleri oluşturmaya kadar birçok alanda yeni projelerin üretilmesi gerekiyor. Mevcut politikaların değerlendirilmesi ve yenilerinin oluşturulması için üniversitelerin ve düşünce kuruluşlarının seferber edilmesi yerinde olur.

Türkiye'nin Afrika vizyonunun hayata geçirilmesinde fırsatlar kadar risklerin de olduğu göz önünde bulundurulmalı. Ekonomik ve siyasi çıkarları kısa vadede hırslı bir şekilde gerçekleştirme amacından uzak bir politika yürütmek, Ankara'nın en önemli avantajı olacak. Bu sayede hem risk yönetimi yapılır hem de Türkiye ile Afrika arasındaki güçlenen ilişkiler çok yönlü şekilde sağlam temellere oturtulur. "Birlikte kalkınma" ve "refah için güçlendirilmiş ortaklık" perspektifinin Türkiye-Afrika ilişkilerini geleceğe taşıyacağı unutulmamalıdır. **■**